

Obitelj Vranyczany, parobrod kulturne povijesti i umjetnosti

Nižući prednosti Amerike pred Europom, pisac Henry Adams (1838-1918) ustvrdio je da je »prosječni Amerikanac inteligentniji od prosječnog Europljanina«. I to zato što Država i Crkva Europljane drže u pokornosti. Podcrtao je »prepreke po rođenju«, koje ih sputavaju.

Hrvatskim plemićima – kojima bi trebalo pridodavati, u pravilu, još poneku atribuciju: austrijsko-hrvatski ili mađarsko-hrvatski – takav prijekor nije trebao jer su imali dovoljno domaćih. U donedavnom, socijalističkom razdoblju postali su nemili ostatak prošlosti, prije građanske no feudalne. »Plave« titule su se prešućivale, bile su socijalni atavizam – imenice preostale bez značenja.

Antipatija Miroslava Krleža javila se ranije, prije partizanske pobjede 1945. i susljedne ideološke, partijske: »'Hrvatska velikaška porodica' i t. d. i t. d. Dosadilo mi je, dosadilo mi je, dosadilo mi je! Ne znam koliko puta ću još pisati, da mi brišete te hrvatske velikaške porodice. S ovog mjesta rečeno je autoritativno, ne znam koliko puta, da se prekine sa sistemom tih aristokratskih porodica.«¹

Isti pisac, ujedno direktor Jugoslavenskoga leksikografskog zavoda (JLZ), na drugome mjestu objašnjava: »Mi nismo enciklopedija mađarskog, hortyjevskog legitimiteta da bi se pojmovi trajno objašnjavali plavokrvo plemenitaški.«² Ova sprega vladajućeg režima i njegova vodećeg pisca pridonijela je znanstvenom ignoriranju plemenitaške teme.

Obitelj Vranyczany-Dobrinović

Priručnici i enciklopedije pišu da su Vranyczanyjevi hrvatska plemićka obitelj, podrijetlom iz srednjovjekovne Bosne, koja je »plemstvo stekla 1391«. Bježeći »pred Osmanlijama«, povukli su se u Vranjic pokraj Splita (1617), a potom u Stari Grad na Hvaru, gdje se nazivaju Vragnezan. Stekli su ozbiljnije prihode prevozeći vino s domicilnog otoka do Venecije i trgujući njime.

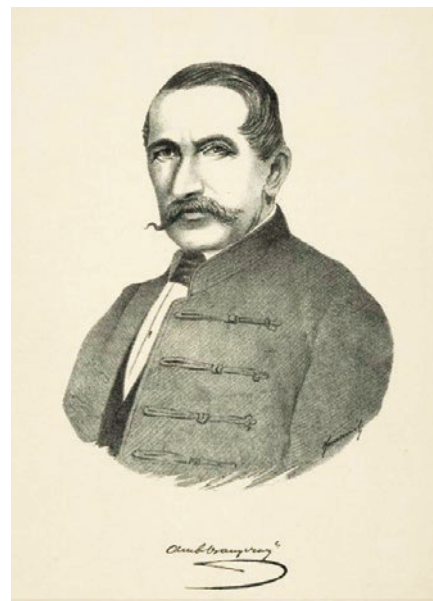
Početak 19. stoljeća Ambroz st. Vragnezan i njegov rođak Šimun sa svojom brojnom obitelji napuštaju Hvar i naseljavaju se u Rijeci, Senju, Karlovcu i Zagrebu, gdje se uključuju u trgovinu žitom i drvnom građom stječući bogatstvo.

**Contessa Klotilda
Buratti, rođ. barunica
Vranyczany-Dobrinović,**
Karlovac, 1837–Zagreb,
1912.

Ambroz st. primio je 1827, a Šimun i njegovi potomci 1837. mađarsko plemstvo i otada im se prezime mađariziralo u Vranyczany. Josip Neustädter navodi da su 1848. izbacili iz svog prezimena zadnje slovo, pa su ga 1861. ponovo prihvatili, primajući austrijski »nasljedni barunat s geslom *Fratrum concordia*«³.

Ambroz mlađi – rođen 13. listopada 1801. u Starom Gradu na Hvaru, a preminuo u Ragazu u Švicarskoj 12. srpnja 1870. – bio je trgovac i dobrotvor, pristaša Ilirskog pokreta, bolje kruga, ali i mnogo više od toga: »strateg hrvatskog gospodarskog preporoda«⁴, pri čemu je zbunjujuće govoriti o strategu praktično nepostojećega gospodarstva, koje se svodilo na kratkovejeke manufakture, od kojih je znatan dio posjedovala njegova obitelj.

Leksikograf Igor Gostl opisao je braću Ambroza ml. i Nikolu pripadnicima »karlovačkog liberalnog preporodnog kruga«, kome je pribrojio Dragojla Kušlana i Ivana Mažuranića. »Glavni prometnopolitički pothvati kod Hrvata u tom desetljeću /zapravo: stoljeću/ pothvati su Ambroza Vranyczanyja. On osniva prvo dioničarsko društvo u Hrvatskoj, daje Hrvatskoj prvi riječni parobrod, najgorljiviji je pobornik gradnje željeznica, sam plaća nove tehničke pokuse da bi se riješilo što povoljnije prometno pitanje u Hrvatskoj«⁵, bilježio je Josip Horvat i zaključio: »Kao u politici, tako je i u gospodarskom životu tadašnje (preporodne) Hrvatske vodeća ličnost.«

Ambroz ml. Vranyczany-Dobrinović, portret iz *Albuma zaslužnih Hrvata XIX. stoljeća*

Odjednom, Karlovac

Karlovački poduzetnik Nikola Vranyczany, drugi Ambrozov brat, napisao je 2. kolovoza 1840. Ivanu Mažuraniću (1814–1890) kako bi želio da se on može »umjestiti u Karlovcu«, premda nije znao kada će »ovdje« imati »restauraciju Magistrata«. Pretpostavljao je da će to biti tijekom iduće godine: »Ufam se da ćete moći nešto dobiti, ako ste ikoliko dobri s gospodinom Kukuljevićem.«⁶

Državni posao u Karlovcu, kao i drugdje u Banovini Hrvatskoj, dobivao se u Beču. Stoga je barun Nikola uputio Mažuranića onamo i savjetovao mu da ostane 15–20 dana »za isposlovati si službu«, i za »pregledati kod onog Membenog suda kako se protokoli vode«. Trebao je pribaviti i ponijeti preporučena pisma nadžupana i biskupa.

»A što se tiče troškova, javite meni koliko ćete poputbine trebati«, napomenuo je deset godina stariji Nikola Vranyczany (1804–1876). Bilo kako bilo, mladi je advokat najprije otvorio advokatsku kancelariju, potom oženio Aleksandru Demeter, da bi naposljetku 1841. dobio službu u Gradskom poglavarstvu kao »sirotinjski kurator«.

Živeći vrlo skromno, Mažuranić je mnogo pisao: nadopunio je Gundulićeva *Osmana* s dva pjevanja (1842), sastavio je, s vjenčanim kumom Jakobom Užarevićem *Njemačko-ilirski slovar* (1842), pa napisao *Smrt Smail-age Čengijića* (1846), te nešto kasnije spis *Hrvati Mađarom* (1848), »stvorivši tekst koji nije mogao poslužiti kao uzor za nasljedovanje nego kao primjer i dokaz izražajne sposobnosti hrvatskog jezika«⁷.

Smrt Smail-age nastala je baš na prijedlog Nikole Vranyczanyja, kako tvrde oni koji su poznavali obojicu⁸; doduše, pisac je poticaj mogao naći i u novinskim člancima o jednom istinitom događaju iz 1840, kada su Crnogorci ubili feudalca muslimanske vjere. Isto tako Mažuraniću je

mogao biti poticajan razgovor s bratom Matijom, koji se vratio s putovanja i objavio *Pogled u Bosnu* (1842). Bilo kako bilo, »turska tema« bila je važna za karlovački krug.

U isto vrijeme Ivan Mažuranić bio je jedan od »najplodonosnijih« pjesnika u Gajevoj *Danici*. Ali nije bio samo pjesnik, već se javljao i izvještajima iz Karlovca. Pisao je o Ilirskoj čitaonici, među ostalim, od prvog njezina sabora pa nadalje, govoreći i o podravnatelju Nikoli Vranyczanyju – neko vrijeme sâm je bio njen perovođa. I tu nije bilo sukoba interesa, već sukoba začetaka i ništavila. Za spomenute reportažne prikaze Mažuranić je primio honorar, što se smatra prvim honorarom u hrvatskom novinstvu – Ljudevit Gaj predao ga je u ruke Antunu Mažuraniću, a ovaj bratu Ivanu.

Dva i dva brata, između Karlovca i Zagreba

Analizom novinskog napisa o *Ilirskoj građanskoj azbuci*, objavljenog u *Danici* od 6. studenoga 1841, Milorad Živančević pokazao je da su njegovi autori Ivan Mažuranić i Nikola Vranyczany: »Iz svega bi dakle slijedilo da je Nikola Vranjican najprije uputio apel *Danici* o pisanju građanske azbuke, a zatim se sam odazvao na taj apel, dakako uz pomoć Ivana Mažuranića i pod šifrom Pravoljub«, zaključio je književni povjesničar⁹.

Premda je barun Nikola Vranyczany kovao planove o otvaranju pivovare¹⁰, zanimalo se, istovremeno, i za »gramatičke probleme i (za) pitanja prozodije«. Ponajprije se za stručnu pomoć obratio već glasovitom Antunu Mažuraniću (1805–1888), starijem Ivanovu bratu, kako bi se nešto kasnije združio sa samim Ivanom. Jer Antun je bio autor školskog udžbenika *Temelji ilirskoga i latinskoga jezika* (1839, 1842) i urednik *Danice ilirske*, dok je njegov mlađi brat tek tražio zaposlenje i književnu temu.

Čini se da je baš Antun spojio brata Ivana i Nikolu Vranyczanyja, stvarajući tako temelje četverokutu braće koji će još desetljećima obilježavati hrvatsku književnost, kulturu i gospodarstvo. Na suradnju Ivana Mažuranića i Nikole Vranyczanyja utjecalo je i to što je prvi jedno vrijeme stanovao kod drugog. Sačuvana je poštanska pošiljka na kojoj stoji sljedeća adresa: »Sr. Hochwohlgeboren Herrn Johann v. Mažuranić (vjerojatno: Maxuranich), Landes- und Wechsel-Gerichts-Advokaten. Abzugen bei Herrn Nik. Vranyczany in Karlstadt.«

U kasnijem karlovačkom, vlastitom stanu Mažuranić nije mogao uspravno stajati, morao se držati pogrbljeno zato što je strop bio nizak. Nije imao grijanje, ni pristojno odijelo.

Tjednik *Branislav*

Novine *Branislav* pisale su se u Zagrebu, a izlazile u Beogradu. U povijestima hrvatske književnosti nerijetko se zaobilaze¹¹. Pa ipak, bile su i ostale sjajan potez iliraca.

Direktor Krleža odobrio je uvrštenje *Branislava* u *Enciklopediju Jugoslavenskoga leksikografskog zavoda*, premda je tekst o njemu bio sročeni u skladu s »kompartijskim« vremenom nastanka: »Ilegalni organ Ilirskog pokreta, izlazi u Beogradu bez oznake mjesta i vremena od 20. XI. 1844. do polovine februara 1845. svega trinaest brojeva, u redakciji Bogoslava Šuleka uz pomoć Pavla Čavlovića.« Izlazio je jedanput tjedno, a izdavali su ga članovi Narodne stranke, i to u vrijeme priprema za zasjedanje Hrvatskoga sabora.

U *Branislavu* se redovito objavljuju »slobodarski i dalekovidni govori Ivana Kukuljevića Sakcinskog, održani u Saboru i na županijskim skupštinama; u njemu se postojano i jasno postavljaju hrvatski zahtjevi za stvaranje samostalne vlade, za osiguranjem kulturnog i ekonomskog napretka – osnivanje sveučilišta, naučnog društva, narodnog kazališta, unapređenja trgovine i industrije itd.«¹² Bečke vlasti izrijekom su zabranile tiskanje baš spomenutih govora. Cijeli taj list bio je, prema tome, protucarski ili protudržavni.

Uredniku Šuleku i nepoznatim financijerima osnovni problem bio je kako primjerke *Branislava*, tiskane u beogradskoj Državnoj štampariji, dopremiti do Hrvatske i Zagreba. Čim je general Ungerhoffer – »zapovjednik pograničnog grada Zemuna, nasuprot Beogradu, koji je bio zadužen i za tajnu policiju« – otkrio da se grof Albert Nugent, »sin generala topništva«, bavi raspačavanjem *Branislava*, zabranio mu je »prijelaz iz Zemuna u Beograd«, i to pod prijetnjom zatvora.

»Ilirci povjere tu zadaću nekom Havličeku, sada šefu policije u Zagrebu, koji je tada bio potkapetan parobroda 'Sloga' na Savi, pa je lako, bez straha da bude osumnjičen, mogao zamijeniti Nugenta u Beogradu i putem dijeliti svežnjeve novina povjerljivim osobama, koje će ih nositi u određena sela i gradove.«¹³

Sloga je bila kupljena novcem hrvatskih dioničara, a nalazila se u vlasništvu Domorodnog društva parobrodarskog na Savi i Kupi, osnovanog 1844. u Karlovcu – prethodno se zvala *Floridsdorf*. Njezin kapetan bio je Đuro Ban, a potkapetan spomenuti Havliček (1810–1863). Ovdje jest najvažnija činjenica da je »gospodin Ambroz Vranyczany uložio u nj znatnu svoticu«; jer to je bio parobrod njegova svjetonazora:

»Kratki imaju vid ti ljudi svi i gdje je život gdi je poslovanje i korist nego gdi su parobrodi i komunikacije nagle i jeftine«, pisao je kumu Ljudevitu Gaju 23. kolovoza 1844. i nastavio: »I javljam ti da će sutra u ime božje naš horvatski parobrod u 9 sati u jutro od ovde /Beč/ krenutse i preko požunam pešte slankamena u Bečaj ili, od onde u Zemun i Pančevo pak onde u Sisak.«¹⁴

Zakratko je carsko-kraljevski ministar redarstva u Beču grof Sedlnitzky pomislio da je ugasio zloglasni izvor panslavizma, dakle *Branislav*. A to što je ovaj, istodobno, bio izvor hrvatstva, uzevši u obzir samo Kukuljevićeve saborske govore, nije ga brinulo.

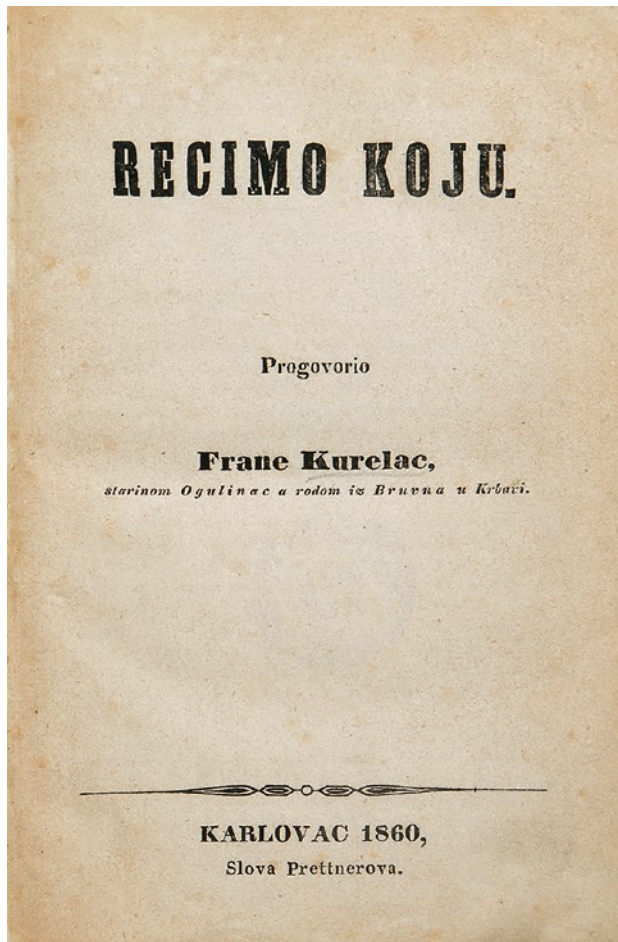
S druge strane lako je pretpostaviti u koliki se rizik upustio ugledni trgovac i poslovni čovjek prevozeći zabranjene novine. Smatrao je da vrijede zatvora i neumitne propasti. Međutim još nema izravne potvrde da je baš on, kao član Narodne a bivše Ilirske stranke sufinancirao *Branislav*. »Samok ga je prevezio. Što god bilo, *Sloga* je potonula prije *Branislava*, 16 rujna 1845.«¹⁵

Još o Vranyczanyjevima i novinama (*Slavenski jug i Neven*)

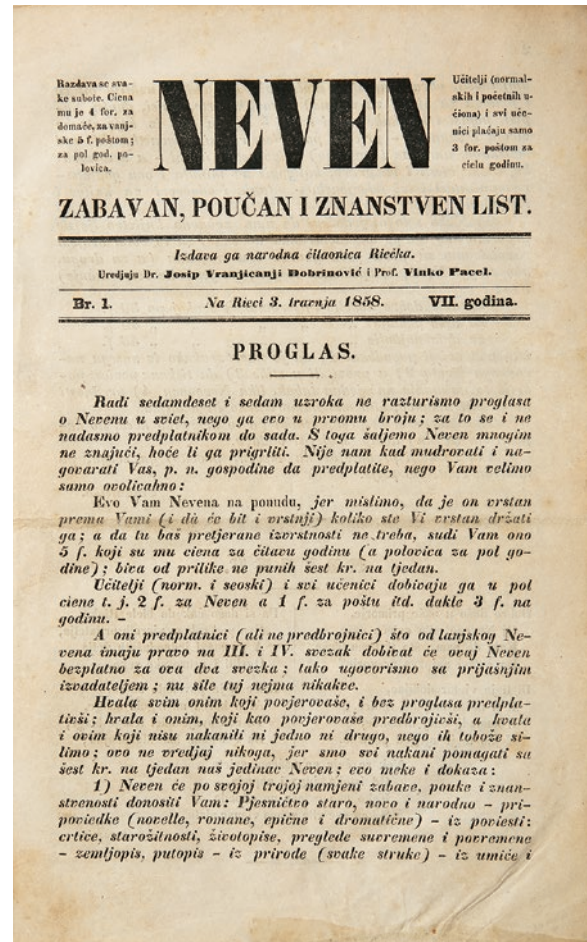
Interes za novine bio je više nego jednokratni interes koga bi Ambroz ml. Vranyczany iscrpio s propašću *Branislava*. Njegov idući potez pokazuje da je shvaćao važnost ovoga medija i njegovu nuždu u promicanju nacionalnih i gospodarskih interesa.

Naime, kada je Ambroz ml. 29. studenoga 1848. pokrenuo *Slavensku lipu* (Društvo slavenske Lipe na slavenskom Jugu), pomišljao je, opet, na novine. Kao predsjednik tog Društva smatrao je da će se političko savezništvo Trojedne Kraljevine sa Slovenijom i Vojvodinom lakše ostvariti pomoću novina.

Novine *Slavenski jug* izašle su prije osnutka njegova Društva, dakako, ali vrlo brzo postale su njegovim glasilom. Izlazile su isprva triput tjedno – od 6. kolovoza 1848. – pa od 1. srpnja 1849.

Fran Kurelac, *Recimo koju*, Karlovac, 1860.

Časopis Neven, Rijeka, 1858.

svakodnevno (do 11. veljače 1850). Nominalno, postale su glasilom *Slavenske lipe* »od kraja 1848.«, dakle od samog pokretanja Društva. List je jedno vrijeme objavljivao i tjedni prilog za seljaštvo *Prijatelj puka* (9. kolovoza–29. studenoga 1848).

Popis suradnika *Slavenskog juga* pokazuje da su među njima viđeni pripadnici karlovačkoga kulturnoga kruga, kao i urednik *Branislava*. Urednici lista bili su: D. Kušlan, N. Krestić, Ljudevit Šplait, M. G. Medaković i B. Šulek. Pritom je uloga Ambroza ml. neupitna, i to ne samo u financijskom već i u smjerokaznom pogledu. Spoznaja važnosti dnevnih novina, ma koliko kratkog vijeka, od posebnog je značaja.

Moglo bi se reći, štoviše, s obzirom na ulogu Josipa Vranjicanjyja u *Nevenu* (1852–58), da je obitelj Vranjicanjy tradicionalno smatrala novine važnim sudionikom narodnog i pučkog života. Bio je to jedini hrvatski književni časopis – »zabavni i poučni list« – za Bachova apsolutizma, a izdavala ga je Matica ilirska u Zagrebu, da bi ga 1858. preuzela Čitaonica riječka. Prve tri godine izlazio je u tjednom ritmu, da bi potom izlazio mjesečno, polugodišnje i tromjesečno. Uređivali su ga M. Bogović (1852), I. Perkovac i Vojko Sabljčić (1853), Josip Praus (1854–57), J. Vranjicanjy i V. Pacel (1858). Književnim priložima u časopisu su surađivali: D. Jarnević, Lj. Vukotinović, I. Kukuljević Sakcinski, P. Preradović, I. Trnski, A. Starčević, J. Jurković, J. Tombor, L. Botić i dr. Objavljivane su i studije o starijoj hrvatskoj književnosti, jezične rasprave, putopisi, feljtoni, članci iz filozofije i likovnih umjetnosti, a predstavljen je i niz istaknutih europskih književnika.

Treba dodati, usput, da je financijska pomoć koju je Josip Vranjazy pružio Franu Kurelcu samo jedna od podtema koje još očekuju istraživače. U ovom slučaju u obradi riječkoga intelektualnoga kruga.

Politički utjecaj Ambroza ml.

Prije svoje instalacije ili ustoličenja na Trgu sv. Katarine na Gornjem gradu gdje je održana prva sjednica Sabora, ban Jelačić odmorio se i objedovao na posjedu Ambroza ml. Vranjazyja u Botincu:

»Dana 4. lipnja (1848) u 11 sati prijepodne otišao je ban u Botinec, gdje se nalazila ladanjska kuća gospodina Ambroza Vranjazyja, tri četvrt sata daleko od grada i lijevo od karlovačke ceste. Tamo je objedovao u društvu Franje baruna Kulmera, Ambroza Vranjazyja, Ivana Kukuljevića i Piškorca, kako bi dao vremena svojoj golemoj pratnji da se svrsta u povorku, kojoj je trebalo četvrt milje da se poreda u taj trijumfalni mimohod.«¹⁶

Ova stajanka činila se svakome razumljivom. Ambroz ml. bio je dijelom tzv. trijumvirata, koji je odnio *Narodna zahtijevanja* u Beč i praktično vladao do Jelačićeve instalacije – činili su ga još Ljudevit Gaj, s kojim je bio u kumovskoj vezi, i Ivan Kukuljević¹⁷.

Barun i general Neustädter ustanovio je u svojim memoarima da je Ambroz ml., kome je bio suvremenik i poznanik, zadržao podjednak politički utjecaj od tih spomenutih 40-ih pa sve do 60-ih godina 19. stoljeća:

»Vranjazy, danas počasni savjetnik kraljevskog namjesništva u Zagrebu, provodio je svoj politički utjecaj više svojim novčanim sredstvima, svojim vezama, svojim poznanstvima i svojom rutinom, nego svojim riječima, jer je bio slab govornik i nije imao one okretnosti u hrvatskom jeziku, tako potrebne u parlamentarnim raspravama i na javnim sastancima. Probici trgovačke kuće Vranjazy silili su ga da često putuje i da ga drugi zamjenjuju. Ali, budući da je bio u vrlo tijesnim vezama s Kukuljevićem i Stanisavljevićem, a broj njegovih prijatelja, rođaka, štićenika i trgovačkih veza vrlo znatan, bio je njegov politički utjecaj isto tako jak i u našim danima godine 1861. i 1862.«

No je li baš tako? Početkom 1861. – u pismu od 21. siječnja – Ambroz ml. Vranjazy pisao je Johannu Mazuranichu iz Beča u Agram: »Vidim da za sad ni za mog Zeta nema izgleda na (?) našem dicasteriu do savetništva doći.« Deset mjeseci poslije, preciznije 12. studenoga, Vranjazy mu izravno zahvaljuje: »dastesi Vi truda uzeli Burattia preporučiti, ne bi li kakvo pristojno mesto dobio.«

Ali traženje namještenja za zeta, *contea* Ivana Burattija, nije bilo jedina briga Vranjazyja. U pismu od 21. studenoga 1861. piše Mažuraniću: »Moja sirota kći opet pred tri nedelje dana u nesviest pade, i 4 sata ni za se znala, tako ju jedan spletski doktor naputi da krene u Pariz na glasovitog Doktora Trousseaua (?); ja zato pisao sam jučer Burattiu, da prije nego u Gremium ide, neka uzme tromesečni Urlaub, ter da s mojom k-čerjom ide u Pariz nebili ju jedan put rešili te opake bolesti.«

Je li »opaka bolest« bila u vezi s muževljevim problemima na poslu, tko zna. Kako god, bečki doktor prava Buratti ostao je u Zadru bez radnog mjesta, pa se mladi par preselio u Trst. Nezadovoljan novim, tamošnjim poslom Buratti je otišao u mirovinu te iste 1861. Godinu kasnije, 1862, uputio je molbu Hrvatskoj dvorskoj kancelariji tražeći »primjereno« mjesto. Za čitavo to vrijeme Ambroz ml., očito, nastojao mu je osigurati posao u Zagrebu.

ondašnja globalna ili plemićka glazbena »zvijezda«, primio Zagrepčane, to ne komentira. Je li Niccolo Tommaseo (Šibenik, 1802–Firenca, 1874) posredovao među njima¹⁸?

U istom pismu Vranyczany napominje: »Pohodio sam Tomasea u njegovoj priprostoju kući; pitao me je od naših ljudi koje pozna. Kazao mi je da je Tkalza (Imbro I. Tkalac) preporučio ministarstvu i da je dobio redactiu lista 'la correspondance d'Italie' sa 5 000 franka plaće; nega odkad je to dobio da već ne ide k njemu. Hvali ga uostalom da je talentiran čovek nu merzi na to da sa jednom čifutkinjom živi!«¹⁹

Mogao je Ambroz ml. poznavati Tommasea još od 40-ih godina, pogotovo iz 1848; s njime ga je, isto tako, mogao povezati Kukuljević, koji je objavio Tommaseove *Iskrice* na ilirskom, odnosno hrvatskom (1844). A mogao se s druge strane osloniti na poznanstvo Burattija i Tommasea. No možda mu glasoviti pisac nije ni trebao kao posrednik, naime Vranyczany je putovao Italijom dvije godine ranije; a njegov zet i kći bili su u Rimu i četiri godine ranije. U krajnjoj liniji, Liszt je mogao zapamtio Ambroza ml. još od svoga zagrebačkoga koncerta 1846.

Bilo kako bilo, teško je pretpostaviti da bi Franz Liszt vodio potpune strance u goste »grofici Witgenštejn«²⁰, svojoj »životnoj ljubavi«. Kad se pojavio pred hotelom *Roma* s kočijom, Ambroz ml. izbjegao je zajedničku večer: »Ja sam se ispričao da imam glavobol i da ću drugi put k-njoj ići – jer do duše dosad princeza ne bijaše moja drugarica. Odoše, dakle, Buratti i Clotilda k-njoj i kažu mi da ih je vrlo lepo primila i da zakteva da i ja k-njoj dojdem jerbo da bi ona rada Horvate sa Madjari posve pomirila. Čudio sam se kako ta stara gospođa znađe k-kojoj političkoj partiji ja zpadam!«

Toliko se začudio tome da je napomenuo: »Valja da od svih stranih političkih malcontentah dobivaju ova veća gospoda kratke biografije.« Pretpostavljao je da tako »visoke« europske glave ne znaju što se događa u Hrvatskoj.²¹

Kako god bilo, starost mu je pričinjavala probleme – »leđa«, pa izrasline na licu, koje su se povukle. A bio se umorio, mimo toga, od svakodnevnog obilaska rimskih galerija i znamenitosti.²²

Promatrač sa šetališta

U »baronesi« Klotildi Buratti-Vranyczany, koja je »svakodnevno« šetala Strossmayerovim šetalištem, Antun Gustav Matoš (1873–1914) gledao je utjelovljenje svekolikog hrvatskog plemstva, o kome je imao, zapravo, loše mišljenje.²³

Matoš je u barunici vidio dobru, tako reći najbolju stranu izrođene aristokracije: »Meni je stari taj naš Zagreb najbliži na Strossmayerovu šetalištu, šetalištu kafanara Juliusa i gdje barunice Buratti, koja mu daje gospodsko obilježje svojom osobom i gospodskom kućom svojom pored gimnazije gdje sam i ja nekad – još juče, čini mi se – gledao kroz prozor na zelene kestene, a Janez, grozni Janez me pita o čemu se govori.«²⁴

Ta naročita »gospodska kuća« barunice i *contesse* Buratti-Vranyczany bila je genijalnom piscu posebno draga: »Aristokratski, francuski hotel gospođe barunice Buratti, pa Dverce, Lotrščak i tamno Strossmayerovo šetalište. Na mjesecini diše san Donjeg grada, čuje se pokoji docniji fijaker, a do pospanog svjetlucanja Save red pospanih žižaka.«²⁵

Uz prethodni tekst Dragutin Tadijanović napominje, u bilješci, da je barunica »imala kuću na Trgu Katarine Zrinske br. 6, odn. na Strossmayerovu šetalištu br. 6«. U susjedstvu je Matoš,

od 1883. do 1891, pohađao gimnaziju – na istom Trgu br. 5, pa je tako mogao poznavati barunicu iz viđenja puna tri desetljeća. Usput, Tadijanović piše da je barunica rođena 1832.

Provukla se Matoševim prozama kao svojevrsni lajtmotiv uzvišenog plemstva. Pa kada je preminula i nestala sa šetališta, pisac je to zabilježio u *Pečalbi* (1913), u svojoj posljednjoj knjizi:

»Nema više ni nje na lijepom Strossmayerovu šetalištu: – barunice Buratti-Vranyczany! Divni svoj dvorac, građen u stilu aristokratskih francuskih *hôtels*, ostavila je velikaškim darežljivim pokretom gradu Zagrebu. Ne bijaše lijepog proljetnog dana, a da nije sišla sa svog dvora, nekad kraljevskog, šetajući svoju gospodsku i milosrdnu starost na tom najaristokratskijem i danas najplebejskijem zagrebačkom vidiku. Iza grofice Sermage i barunice Kušlan ostavi zauvijek stari Grič i ta aristokratska hrvatska stara filantropska dama (...).«²⁶

Saloni

Rod Vranyczanyja i samu Klotildu Matoš je uzvisio, uzevši je za primjer što bi hrvatska aristokracija trebala biti, ali i filantropija jednako tako. Postao je tako reći kućni pisac ili promatrač Vranyczanyjevih, premda nije zalazio u društveni salon drage mu barunice:

»Grofica Buratti je u toj palači (Dverce) uredila jedan od najljepših i najpoznatijih salona u Zagrebu, u kojemu su se okupljali vodeći predstavnici ondašnjega hrvatskog političkog i umjetničkog života, a palaču je 1912. oporučno ostavila gradu Zagrebu za reprezentativne svrhe. Nakon grofičine smrti u nekrolozima je često istican njezin ‘narodni osjećaj’ i ‘kultura srdca’.«²⁷

Napokon, sam je Matoš vrlo dobro znao za zagrebačke aristokratske salone, i to mu je vjerojatno bio jedan od povoda za esej o društenosti, koji je doslovce nazvao *Društenost* i objavio 1910. u *Obzoru* (17. srpnja), pa zatim u spomenutoj *Pečalbi – Kaprisi i fejtoni* (Zagreb, 1913). »Za pravi salon treba novaca, mnogo novaca, pa je stvaranje zagrebačkog Društva prema tome utopija bez stvaranja hrvatskoga kapitala u Zagrebu. Pravu društenost mogu imati samo ekonomski jaki narodi«, pisao je Matoš.²⁸

Drugim riječima, »mi Zagrepčani smo, kao pravi Hrvati, vrlo društveni. Imamo društva ali to ne znači da imamo Društvo«. Mislio je da je »građanstvo i činovništvo, dakle srednja klasa« danas, odnosno 1910, jedini pravi nosilac društenosti, i da stari Zagreb umire, a »novi se tek rađa, a u takvim prilikama ne može biti društvenog života s jedinstvenim socijalnim stilom«.

Saloni su izdvojeno poglavlje u životu brojne familije Vranyczany, i među njima treba obratiti posebnu pažnju na salon dvorca u Laduču, koji je predvodila Paula Vranyczany. Njezin *in memoriam* napisao je povjesničar Lujo Vojnović, brat contea Iva, čijoj se tituli Krleža rugao.

Riječanka Renée Vranyczany i brat joj Simon

Na više mjesta Matoš je spominjao i kiparicu Renée Vranyczany, pripadnicu riječke grane ove slavne obitelji. Pa joj se javno ispričao u članku »povodom izložbe ‘Medulića’« – kako glasi naslov njegova teksta u *Savremeniku*, br. 11, Zagreb, studeni 1910: »Neka mi oprostite ostali izlagači što ih nisam ni spomenuo, naročito baronesa Vranicani, gđica Vera pl. Bojničić, pa izvrsni animalista Dešković (...).«²⁹ Prikazujući pak Treću jugoslavensku umjetničku izložbu

saveza *Lade* u Zagrebu 1908, u *Hrvatskoj smotri* Matoš kaže: »Baronesa Vranyczany mogla bi s vremenom s uspjehom, kao jedina naša animalijerka, ići stopama velikog Baryea.«

Recenzirajući pak *Pesme* Milana Ćurčina 1906, Matoš je konstatirao: »Ćurčin je *Pesme* posvetio Hrvatici, baronesi Renee Vranicany i 'neizbežnom' profesoru Bogdanu Popoviću.«³⁰ To su, drugim riječima, refleksije više o ženskoj ljepoti ili privlačnosti, a manje o njenom kiparskom radu.

Barunica Iréne (Renée) Vranyczany-Dobrinović (1879–1958) bila je potomak riječkog ogranka ove poznate plemenišaške obitelji, a život je provela uglavnom u inozemstvu. I njen brat, barun Simon³⁰⁷ Vranyczany (1850–1923), postao je »predmet« spisateljskog zanimanja. Njegov portret donio je Miloš Crnjanski.

U *Komentaruz pesmu »Jadranu«* Crnjanski pripovijeda o svojoj riječkoj epizodi 1912. Polazio je tada Eksportnu akademiju, trenirao mačevanje – floret, i stanovao »u pristaništu, iznad riblje pijace, u skupom pansionu jedne hrvatske grofice«. Među njegovim »čudnim« susjedima našao se zdesna »barun Vranicani, velemožni činovnik Lučkog poglavarstva«:

»Vranicani je bio čovek ogroman, ogromnih stopala, sa licem rimskih imperatora i crnim, tužnim očima klovnova. On je dolazio pijan kući, ujutru, kad bih ja odlazio na predavanja, pozdravio me učtivo, ali držao čitave tirade protiv Srbije i srpskog kralja. Bio je dobar poznavalac svih jadranskih luka i pričao je osobito lepo o hrvatskim krajevima i familijama. Bilo je uživanje slušati ga. Govorio je kao da deklamuje stihove Krste Frankopana«, zabilježio je Crnjanski, i to stilom koji već pomalo uvodi u njegov *Dnevnik o Čarnojeviću*.

Simon Vranyczany obično bi zazivao »lepu sobaricu« Anđelu, a ona je imala zadaću da opijenog baruna spusti u kadu, u kojoj bi on pjevao »dok ga san ne savlada«. »Taj ogromni debeljko« imao je u Novom Vinodolskom staru majku i kod nje je provodio nedjelje; tjerala ga je da nazoči misi, na ispovijed i svetu pričest. S druge strane Badnjak i Silvestrovo dočekivao je »u riječkom Orfeumu«. »Skidao je igračice do gole kože i sipao u njih šampanjac.«

Crnjanski nastavlja: »Iako nije trpeo Srbe, Vranicani je mene trpeo. Valjda zato što sam voleo da mi priča o Hrvatskoj i Zagorju, o Novom i Senju. Iako taj melanholični brav ne bi bio u stanju da, zbog debljine, učestvuje u mačevanju, ja sam od njega naučio lepu reč Petra Zrinjskog, koju sam, posle, kao uzrečicu, i filosofiju, ponavljao: 'Ako ti je sablja kratka, pristupi bliže.'«

Pa ipak, konačna ocjena Miloša Crnjanskog o opisanom plemiću, kao i o drugima koje je susretao, nije bila baš pohvalna, naprotiv: »Živeo sam ja na Rijeci, veselo. Međutim, nisam ja ni na Rijeci živeo samo sa barunima i grofovima, koji su ličili na nakaradu.«³¹

Darovi drugima

Najveći dobrotvori i mecene hrvatske umjetnosti i kulture u Zagrebu nisu pripadali Vranyczanyjevima ilirske generacije, dakle Ambroza ml. i brata mu Nikole, već mlađem naraštaju. Ovo je najrazvidnije iz feljtona Milana Šenoa (1869–1961), Augustova unuka, koji jasno pokazao da su njihove palače »pale« na prazan prostor grada Zagreba, i to tijekom njegova života.

U feljtonu *Moderni Zagreb pred 60 godina*, uz koji Branimir Donat dodaje: »misli se na Zagreb osamdesetih godina devetnaestog stoljeća«, a napisan je 1939, Šenoa rekonstruirao izgradnju Zrinjevca:

Gizela i Elizabeta, kćeri Erži i Ernesta Vranyczany-Dobrinović kao Indijanke, Mirkovec, fotografija oko 1918.

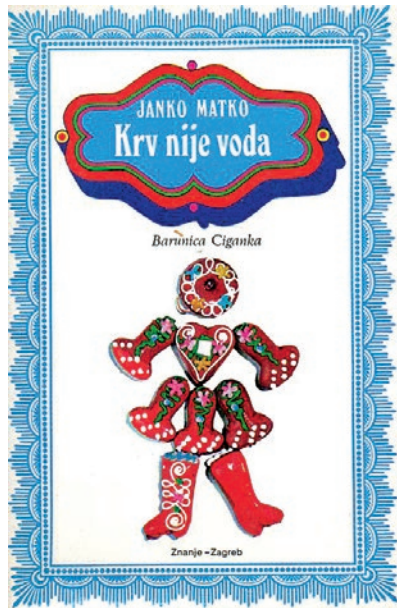
»Zrinski trg bio je onda vrlo velik, jer je stabalje na njem bilo nisko, a rijetko je koja kuća već stajala«. Napominje: »Na mjestu gdje je danas Vraniczanijeva kuća, bilo je mjesto određeno za cirkuse, jer je Zrinjevac do pred neko vrijeme bio sajmište (...)« - mislio je na palaču Dragana V, u kojoj je danas smješten Arheološki muzej. »Ondje gdje je danas Moderna galerija slika u bivšoj drugoj palači Vraniczana - (rastao je) sve sam lijepi kukuruz - sve onamo do željezničke pruge iz Zagreba u Dugo selo« - to je bila palača Ljudevita V.

»Za vrijeme predstojnika za pravosuđe Marijana Derenčina, pravosudna palača na mjestu gdje je danas palača conte Buratti, zapravo Osiguravajuće društvo Sava, bila je mala gostionica s velikim vrtom: tamo su dovezli živoga pravoga lava, a prvoga u Zagrebu, njega sam išao pogledati u pratnji mog djeda.«³²

Obitelj Vranyczany praktički je obrubila Zrinski trg na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće i svoje najljepše palače poklonila potom gradu ili hrvatskom narodu, kako god. Dodaju li se imenovanima Dverce, teško je naći druge donatore i mecene makar približne materijalne vrijednosti. S time što je njihovo darivanje podrazumijevalo iskrenu i dugogodišnju privrženost umjetnosti. Palača Ljudevita Vranyczanyja bila je, primjerice, prodana privatnom kupcu, ali kasnije je, igrom slučaja, i to kroz nekoliko kupoprodaja, postala galerijom slika, što je mogla biti želja samog baruna koji je podupirao umjetnost³³.

Elizabeta (Erži) Vranjčani-Dobrinović, (Pardau, 1883–Zagreb, 1963), supruga Ernesta Vranjčani-Dobrinovića

Janko Matko, *Krv nije voda*, Zagreb, 1978.

O tome da je na posjedima brojnih Vranyczany-Dobrinovića društveni život bujao ne treba dvojiti. Bili oni iz Zagreba ili izvan njega. Pa ako su u 19. stoljeću njihovi članovi predvodili borbu za »našu stvar«, kako ilirsku tako i hrvatsku, ako su izdavali novine pod prijatnom financijske propasti i zatvora, ako su se bavili pisanjem abecede kojom se služimo danas, onda su početkom 20. stoljeća postali svojevrсна umjetnička tema. Možda je kiparica trebala biti lijepa žena da bi privukla pero ovog ili onog pjesnika, ali »ogromnom debeljku« bilo je dovoljno prezivati se – Vranyczany.

U svakom slučaju, iz tzv. visoke kulture i ova se obitelj spustila u nisku. Njezine su članove prestali zanimati kulturno-povijesni projekti, prekretnice i prevratnice, stiglo je vrijeme rasonode i sufražetkinja, da ne velim ženskog prava glasa.

Pronašavši fotografije Vranyczanyja – »kauboja« iz Mirkovca, snimljene oko 1918, kustosica Marina Bagarić upozorila je na posve novu temu, na temu odnosa ove obitelji i popularne književnosti, da ne velim trivijalne. Na njima kćeri Ernesta Vranyczany-Dobrinovića sa svojim društvom »impersoniraju« protagoniste romana Karla Maya. Vodeća figura jest, kako se čini, Winnetou, što se i očekuje.

Mnogo godina kasnije »najznačajniji predstavnik tzv. pučke književnosti« Janko Matko (1898–1979) uskrisio je jednog od Vranyczanyja, i to kao fiktivnog »baruna Ervina Vraniczanya«; za kontekst je iskoristio spomenute i nespomenute izvore, kako pisane tako i usmene. Računao je s maglom koju je socijalizam stvorio oko »kapitalističkih« plemićkih obitelji, pišući roman *Krv nije voda* (1968), o ljubavi jednog baruna i Ciganke.

Mogao je taj zagrebački urar birati tek između dvadesetak plemićkih obitelji a da bi ostao vjerodostojan čitatelju, za razliku od Madame Delly ili Daphne du Maurier koje su mogle izabrati jedno prezime od njih po nekoliko tisuća, ako ne više, za svoje francuske i engleske »plavorođene«. Matko je izabrao rod Vranyczanyja i ostao vjerodostojan publici sve do danas.

¹ MIROSLAV KRLEŽA, Marginalije: 1000 izabranih komentara o tekstovima za enciklopedije JLZ, (prir.) VLAHO BOGIŠIĆ, Beograd, 2011, 221.

² MIROSLAV KRLEŽA (bilj. 1), 521.

³ JOSEPH NEUSTÄDTER, Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od godine 1848, (prir.) IGOR GOSTL, Zagreb, 1994, sv. I.

⁴ JOSIP HORVAT, Kultura Hrvata kroz 1000 godina, Zagreb, 1980, sv. II, 237.

⁵ Ibid., 239.

⁶ NSK, R 5844 b.

⁷ IVO FRANGEŠ, Umjetnost Ivana Mažuranića, u: *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, (ur.) ALEKSANDAR FLAKER i KRUNOSLAV PRANJIC, Zagreb, 1978, 341–363. *Smrt Smail-age Čengića* prvi put je objavljena u Havličekovu almanahu *Iskra* za 1846, a prvi ju je pohvalio Bogoslav Šulek u *Danici*.

⁸ Ovu tvrdnju posredovao je Karlovačanin Imbro Tkalac, v. u: *Karlovački leksikon*, Školska knjiga i Naklada leksikon, (gl. ur.)

IVAN OTT, Zagreb, 2008: »Tkalac mu pripisuje i zasluge za nastanak Mažuranićeva epa.«

⁹ IVAN MAŽURANIĆ, Proza, (prir.) MILORAD ŽIVANČEVIĆ, Zagreb, 1979, 431–434.

¹⁰ Kasnije, u pismu I. Mažuraniću od 12. 10. 1852, Nikola Vranyczany ga obavještava da je »zimsko doba obustavilo gradnju moje pivare«; bojao se, istovremeno, neimenovanoga konkurenta – NSK, R 5844 b.

¹¹ U povijestima Dubravka Jelčića i Slobodana Prosperova Novaka nisam našao časopis *Branislav*.

¹² MIROSLAV KRLEŽA (bilj. 1), natuknica *Branislav*, 119–121. »Na osnovi upornog zahtijevanja mađarskog plemstva u januaru 1843. (kralj je) zabranio i samo ilirsko ime, a mađarska cenzura nad Hrvatskom grubo (je) pooštrena.«

¹³ JOSEPH NEUSTÄDTER (bilj. 3), 179.

¹⁴ NSK, R 4702 b.

¹⁵ Doživjela je brodolom 1845. (po Neustädteru 1846) »posve blizu velikog sela brodske vojne granice Županje«. »Pa se tada

posumnjalo, možda ne i bezrazložno, da su Madari, dobra braća Hrvatima, potkupili kormilara, jer je brod bio potopljen u rijeci sve do dimnjaka, tako reći nekoliko koračaja od obale uz koju je mogao pristati samo jednim okretajem kolesa.«

¹⁶ JOSEPH NEUSTÄDTER (bilj. 3), 379. O Botincu je A. G. Matoš zapisao ovo: »Sjećam se kad posadiše mladi park oko kuće u Botincu, dobru pokojne barunice Buratti. Ondašnja božićna drvca, ondašnji badnjaci pretvoriše se u veliko drveće«, u: ANTUN GUSTAV MATOŠ, O likovnim umjetnostima; Putopisi, Sabrana djela, sv. XI, Zagreb, 1973, 240.

¹⁷ Među *Zahtijevanjima* od 25. 3. 1848. našlo se jedno neobično, a ovdje važno: »Imaju se osloboditi svi politički prestupnici, imenito pako slavni naš spasitelj (spisatelj?) i domovine vredni sin Nikola Tomaseo.« Vidi: JOSIP HORVAT, Politička povijest Hrvatske, Zagreb 1990, I. dio, 108. D. Pavličević napominje: »Tada je (Tommaseo) bio zatvoren jer je predlagao autonomiju lombardsko-mletačke oblasti.«

¹⁸ Conte IVAN BURATTI SOKČIĆ (Imotski, 6. 9. 1825–Beč, 1918) sakupljao je kao gimnazijalac u Zadru »narodne poslovice, prevodio na talijanski narodne pjesme za N. Tommasea.« Pisac mu je zahvalio u knjizi *Canti popolari ilirici*, ističući: »...nadobudni mladić od 15 godina vrlo je mnogo i sa promišljenom ljubavlju doprinio ovom djelu.«

¹⁹ IMBRO IGJATIJEVIĆ TKALAC (1824–1912) studirao je od 1843. do travnja 1846. u Berlinu, »ali svake se godine preko ljetnih praznika vraćao k roditeljima«. »Svakako je djelovao na ostale članove Ilirske čitaonice u Karlovcu, u kojoj su članovi bili i Ivan Mažuranić, Makso Prica, Dragutin Kušlan, Ljudevit Šplajt, Mijo Krešić i Dane Stanislavljević, a koju je većim dijelom financirao Ambroz Vranjazyany«, zapisala je Mira Kolar. Vidi u: IMBRO IGJATIJEVIĆ TKALAC, Hrvatsko gospodarstvo polovicom XIX. stoljeća: Izvještaji carsko-kraljevskom ministarstvu u Beču, Zagreb, 2004, 9–23.

²⁰ CAROLYNE ZU SAYN-WITTGENSTEIN (1819–1887), rođena Karolina Elizabeth Iwanowska, udata za princa Nikolausa zu Sayn-Wittgenstein-Ludwigsburga. Rodila mu je kćer, ali se već 1845. zaljubila u Lisztu. Živjeli su u Weimaru, tražeći dopuštenje od Vatikana da se vjenčaju, ali da ona zadrži plemićke naslove i imovinu u Rusiji. Pisala knjige i surađivala na libretima za Lisztove oratorije; smatra se piscem u sjeni Lisztove knjige o Chopinu.

²¹ Vranjazyany je u Rimu susreo ili vidio niz bečkih nezadovoljnika i poznanika, poput Klama Martiniza, grofa Lea Thuna te bivšeg ministra Larischa – »zadnji je sobom doveo 12 slugah, 6 svojih konja i 3 caruzze. (...) Čini se da živu izolirani i da nešto kuju.«

²² Kada je barun preminuo, Petar Preradović posvetio mu je sonet *Ambrozu Vranjazyany (1870)*. »U svakom narodnom pothvatu / I tvoja je pothvatila ruka«, zapisao je, i dalje: »Mnogom si nam pomogao bratu / Hljebac steći na putu si muka.« Pjesnik mu je dao i »liepi vienac dobrotvora«, vidi: Djela Petra Preradovića, (prir.) BRANKO VODNIK, Zagreb, 1918, sv. I, 218. Hvala Marini Bagarić za ovaj podatak i pomoć.

²³ »Cijela naša aristokracija je absenteistička, živući u Hrvatskoj tek na svojim imanjima, znajući jedva za Zagreb da postoji, pa da nema Vranjazyanyja, Raucha, N. pl. Tomašića, Lj. Josipovića, Jelačića i čestih pohoda jaskanskog grofa Štefice Erdoedyja, domaćeg i simpatičnog gospodina, Zagreb ne bi znao za eksistenciju hrvatskog plemstva koje uči hrvatski jedino u nadi eventualnog banovanja«, vidi: ANTUN GUSTAV MATOŠ, Feljtoni, impresije, članci, Sabrana djela, sv. XVI, II, Zagreb, 1973, 151.

²⁴ ANTUN GUSTAV MATOŠ (bilj. 23), sv. XV, I, 219.

²⁵ ANTUN GUSTAV MATOŠ, Vidici i putovi, Sabrana djela, sv. IV, Zagreb, 1973, 35. Čini se kao da je riječ o dvije kuće zbog veznika »pa«, što bi mogla biti greška.

²⁶ ANTUN GUSTAV MATOŠ, Pjesme; Pečalba, Sabrana djela, sv. V, Zagreb, 1973, 177. Ambroz ml. kupio je Dverce 1848. od D. Josipovića, zapravo na dražbi za 8 000 forinti. Vlasnik je tada bio politički bjegunac. »Hinjeno rodoljublje madarona u Zagrebu i u Hrvatskoj rasplinulo se čim se Hrvatska izjavila protiv mađarskog ministarstva u Pešti«, ocijenio je Neustädter i dodao: »Porezne mjere, kao i loš postupak poglavarstva u Zagrebu 1848. protiv tih bjegunaca, mnogo su nanijele zla njihovim obiteljima i njihovu novčanom stanju«, JOSEPH NEUSTÄDTER (bilj. 3), 286.

²⁷ VELJKO MIHALIĆ, Privatne zbirke darovane gradu Zagrebu i njihova uloga u kulturnom životu grada, u: *Muzeologija*, 45 (2008). N. B. Ovaj autor navodi da je Klotilda Vranjazyany Buratti rođena 1838, što je već treća godina njezina rođenja, koju sam dužan navesti. U vezi sa salonima vidjeti u: Dr. Milan Vranjazyany: Zbirka članaka i izvadaka iz knjiga, novina, časopisa, brošura, spomenica, kolendara i pisama u kojima je govora o članovima obitelji Vranjazyany, sv. I–IV, 1959. HR-HDA 782, Obiteljski fond Vranjazyany-Dobrinović.

²⁸ ANTUN GUSTAV MATOŠ (bilj. 26), 210; A. G. MATOŠ, Pečalba, 1913. (pretisak), Zagreb, 2014, 95.

²⁹ ANTUN GUSTAV MATOŠ (bilj. 16), 98.

³⁰ Jednu pjesmu posvetio je kiparici i Dragutin Domjanić, i to *Baladu* iz 1909. O tome je V. Šiffer, član Upravnog odbora DHK-a na početku 20. stoljeća, zabilježio: »Pjesmu 'Balada' napisao je Domjanić baronesi Vranicani, koja na jednom plesu nije htjela s njim plesati, ispričavajući se da je već umorna«, vidi: *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 35, Zagreb, 2006, 143. Na podatak je uputio Branko Matan.

³¹ MILOŠ CRNJANSKI, Pesme, Beograd, bez godine izdanja. Na podatak uputio Branko Matan.

³² MILAN ŠENOVA, O Zagrebu koješta, (prir.) BRANIMIR DONAT, Zagreb, 2001, 23.

³³ Pisao je 3. ožujka 1879. iz Beča u Zagreb: »Ovlaštujem vas da me uvrstite među utemeljiteljne članove Društva umjetnosti sa svotom od for. 200.« Usput, Ljudevit je palaču prodao Milanu Prpiću, ovaj HSS-u, a ova stranka jednoj banci, koja ju je prodala državi.

Polić, Modrušan, Mažuranić i Vranyczany, Karlovac, 1877. ili 1879.